

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96

E-mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Департаменти (управління) освіти
і науки обласних, Київської
міської державних адміністрацій

Інститути післядипломної
педагогічної освіти

Спеціальні заклади загальної
середньої освіти

Методичні рекомендації щодо
організації освітнього процесу
в спеціальних закладах
загальної середньої освіти
у 2019/2020 навчальному році

Надсилаємо методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України
про організацію освітнього процесу в спеціальних закладах загальної середньої
освіти для дітей з особливими освітніми потребами у 2019/2020 навчальному
році для використання в роботі.

Додаток: на 23 арк.

Перший заступник Міністра

Павло Хобзей

Симоненко Т. В.
Лабайчук Г. Ф. 481-47-65

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
№1/9-425 від 05.07.2019

8864248806

Додаток до листа
Міністерства освіти і науки України
від 05.07. 2019 № 1/9-425

Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу
у спеціальних закладах загальної середньої освіти
в 2019/2020 навчальному році

Сучасне законодавство України в галузі освіти забезпечує правові засади подальшого розвитку системи освіти в частині створення умов для здобуття освіти, реабілітації, соціальної адаптації, інтеграції в суспільство дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю.

Натепер діти з особливими освітніми потребами можуть навчатися в інклюзивних або спеціальних класах закладів загальної середньої освіти, спеціальних закладах освіти (спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри, далі – НРЦ). Для учнів, які за станом здоров'я потребують охоронного режиму або не можуть відвідувати навчальний заклад, місцеві органи управління освітою організовують навчання за індивідуальною формою (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж) або іншими формами здобуття освіти відповідно до статті 9 Закону України «Про освіту».

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 753 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585» та з урахуванням норми підпункту 2 пункту 2 зазначеного вище Порядку, продовжують здобувати освіту у спеціальних закладах освіти для дітей із затримкою психічного розвитку учні 2-4 та 7-9 класів і завершують навчання у 2021/2022 навчальному році. Здобуття повної загальної середньої освіти таких учнів забезпечується у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання, за потреби в інклюзивних або спеціальних класах.

Організація діяльності спеціальних закладів освіти у 2019/2020 навчальному році має здійснюватися в рамках Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221, нормативно-правового забезпечення Нової української школи, інших актів, що регулюють забезпечення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Зарахування осіб до спеціальних закладів загальної середньої освіти для здобуття освіти здійснюється відповідно до Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2018

Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу
у спеціальних закладах загальної середньої освіти
в 2019/2020 навчальному році

Сучасне законодавство України в галузі освіти забезпечує правові засади подальшого розвитку системи освіти в частині створення умов для здобуття освіти, реабілітації, соціальної адаптації, інтеграції в суспільство дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю.

Натепер діти з особливими освітніми потребами можуть навчатися в інклюзивних або спеціальних класах закладів загальної середньої освіти, спеціальних закладах освіти (спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри, далі – НРЦ). Для учнів, які за станом здоров'я потребують охоронного режиму або не можуть відвідувати навчальний заклад, місцеві органи управління освітою організовують навчання за індивідуальною формою (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж) або іншими формами здобуття освіти відповідно до статті 9 Закону України «Про освіту».

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 753 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585» та з урахуванням норми підпункту 2 пункту 2 зазначеного вище Порядку, продовжують здобувати освіту у спеціальних закладах освіти для дітей із затримкою психічного розвитку учні 2-4 та 7-9 класів і завершують навчання у 2021/2022 навчальному році. Здобуття повної загальної середньої освіти таких учнів забезпечується у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання, за потреби в інклюзивних або спеціальних класах.

Організація діяльності спеціальних закладів освіти у 2019/2020 навчальному році має здійснюватися в рамках Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221, нормативно-правового забезпечення Нової української школи, інших актів, що регулюють забезпечення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Зарахування осіб до спеціальних закладів загальної середньої освіти для здобуття освіти здійснюється відповідно до Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2018

№ 831, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 серпня 2018 р. за № 945/32397 (далі – Порядок), яким, зокрема, визначені відповідні умови та процедура.

Відповідно до законодавства та своїх установчих документів спеціальні заклади освіти можуть здійснювати освітній процес за інституційною формою здобуття освіти: очна (денна, вечірня) заочна, дистанційна та мережева. Порядок здобуття загальної середньої освіти за інституційною формою врегульований Положенням про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 23 квітня 2019 року № 536, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22 травня 2019 р. за № 547/33518.

Для учнів, які за станом здоров'я не можуть навчатися в колективі, про що має бути зазначено у висновку лікарсько-консультаційної комісії закладу охорони здоров'я, або за заявою батьків чи уповноважених осіб, спеціальний заклад загальної середньої освіти забезпечує такий особі навчання за індивідуальною формою: (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87, з 1 вересня 2019 року за новими навчальними планами та програмами продовжать навчання учні 2 класу, наказ МОН від 26.07.2018 № 814 «Про затвердження Типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами».

Нині змінилися не тільки вимоги до якості освіти, а й виникла потреба впровадження у зміст освіти європейського виміру, спрямування його на інтеграцію до світових та європейських стандартів. А тому перед освітянами, науковцями стоїть нелегке завдання – пошук ефективних механізмів проходження всіх етапів навчання.

Зміст навчання потрібно базувати на положеннях дидактики, психології, методики, підборі оригінальних завдань і видів діяльності, моделюванні творчої діяльності учнів, урахуванні розвитку мовних, соціальних, громадянських, здоров'язбережувальних та інших компетентностей, визначених навчальними програмами.

Саме через освіту необхідно підготувати інноваційну людину, здатну до сприйняття змін та новацій. Головна мета розвитку української системи освіти – створити умови для саморозвитку та самореалізації кожної особистості як громадянина України, про це та особливості організації освітнього процесу у 2 класах за типовими освітніми програмами, розробленими під керівництвом Савченко О. Я. та Шияна Р. Б., йдеться у методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, підготовлених спільно з Національною академією педагогічних наук України та Інститутом модернізації змісту освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 01.07.2019 № 1/11-5966).

Звертаємо увагу, що освітній процес у спеціальних закладах освіти має забезпечувати формування однієї з ключових компетентностей – соціально-трудову, що передбачає оволодіння учнями з особливими освітніми потребами трудових умінь та навичок, які забезпечують подальшу здатність до успішного опанування основ професійно-трудової діяльності, набуття навичок практичної життєдіяльності.

В рамках реалізації концепції Нової української школи кожен педагогічний працівник спеціального закладу освіти (спеціальної школи, НРЦ) має сприймати якісну освіту як здобутки, досягнуті у стимулюючому (корекційному) навчальному середовищі, що забезпечує активну участь, позитивні навчальні результати (академічні та соціальні) всіх дітей з особливими освітніми потребами. Окрім знань, вони мають оволодіти корисними вміннями та навичками, необхідними їм у повсякденні. Саме тому базовий навчальний план для спеціальних закладів загальної середньої освіти Державного стандарту початкової освіти (постанова КМУ від 21 лютого 2018 р. № 87) в інваріантному складнику містить корекційно-розвиткову роботу, як і типові навчальні плани типових освітніх програм для спеціальних закладів освіти II, III ступенів. Такий підхід сприяє успішній підготовці учнів з особливими освітніми потребами (крім учнів з порушеннями інтелектуального розвитку) до обов'язкової участі у державній підсумковій атестації та загальному незалежному оцінюванні результатів навчальних досягнень.

З огляду на особливості навчально-пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, наказом МОН від 02.07.2019 № 917 затверджено типову освітню програму початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 2-х класів зазначеної категорії для організації освітнього процесу, починаючи з 2019/2020 навчального року.

Законом України «Про освіту» на заклади освіти делеговані адміністративні та навчально-методичні повноваження. Школи можуть самостійно формувати освітні програми, складати навчальні плани і програми з навчальних предметів відповідно до стандартів середньої освіти та досягнень сучасної науки, обирати підручники, методики навчання і виховання.

Отже, на основі Державного стандарту й Типової освітньої програми заклади освіти можуть розробляти освітні програми – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів, індивідуальних проектів, контрольних заходів тощо), спланованих та організованих для досягнення визначених результатів навчання. Освітні програми можуть відрізнятися від Типової освітньої програми послідовністю викладення навчального матеріалу, обсягом його вивчення, наявністю додаткових компонентів змісту або використанням оригінальних форм, методів і засобів навчання.

При цьому розподіл навчальних годин за темами, розділами, вибір форм і методів навчання вчитель визначає самостійно, враховуючи пізнавальні здібності та можливості учнів з особливими освітніми потребами, конкретні умови роботи, забезпечуючи водночас досягнення завдань корекційно-

розвиткової роботи та орієнтовних очікуваних результатів, зазначених у програмі.

В рамках НУШ наголошується на важливості формування у дітей життєвих компетентностей, запровадження педагогіки партнерства, співпраці з батьками, надання їм консультативно-методичної допомоги з метою сприяння їх активній участі в освітньому процесі, зокрема, корекційно-розвиткової роботі, якщо йдеться про дітей з особливими освітніми потребами. Тому надзвичайно важливим є проведення консультативно-роз'яснювальної роботи щодо сучасної освітньої політики з керівниками, педагогічними працівниками закладів загальної середньої освіти різних типів, співпраця з неурядовими організаціями та батьками.

У зв'язку з розвитком інклюзивного навчання контингенти учнів спеціальних закладів освіти здебільшого мають складні порушення розвитку, що потребує модернізації освітнього процесу, застосування новітніх методів роботи під час навчання та реабілітації таких учнів. Надзвичайно актуальним є питання систематичного підвищення фахової компетентності педагогічних працівників. Практично необхідним є постійне оновлення фахових знань керівників та педпрацівників як закладів загальної середньої освіти, так і спеціальних закладів освіти, про інноваційні шляхи розвитку галузі освіти в сучасний період, форми і методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, особливо зі складними порушеннями розвитку, з урахуванням напрацьованих інноваційних педагогічних технологій, у тому числі в рамках Нової української школи.

Відповідний розділ має бути обов'язковою складовою навчальних програм для слухачів курсів підвищення кваліфікації на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Особливо наголошуємо на важливості тем щодо забезпечення права на освіту дітей з аутизмом, порушеннями інтелектуального розвитку, у тому числі помірною, тяжкого ступеня, дітей з особливими освітніми потребами інших нозологій, створення умов для їх навчання в умовах спеціальних закладів освіти, у спеціальних, інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти.

Ураховуючи звернення, що продовжують надходити до МОН стосовно отримання документа учнями з порушеннями інтелектуального розвитку після закінчення навчання у спеціальному закладі освіти, роз'яснюємо.

На засадах демократизації постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2016 р. за № 671 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» приведено у відповідність до державного зразка документ про отриману освіту дітей з інтелектуальними порушеннями. Зокрема встановлено, що учням з інтелектуальними порушеннями видається свідоцтво про базову загальну середню освіту за спеціальною програмою. Учням з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня видається довідка про закінчення повного курсу навчання за спеціальною програмою.

Пунктом 33 Положення про спеціальну школу (постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221), встановлено, що здобувачі

освіти з порушеннями інтелектуального розвитку, які здобули базову середню освіту, отримують документ про здобуття базової середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку; здобувачі освіти з помірними порушеннями інтелектуального розвитку, які завершили повний курс навчання у спеціальній школі, отримують відповідний документ про освіту для осіб з помірними інтелектуальними порушеннями.

Водночас, звертаємо увагу керівників на порядок видання випускникам спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (спеціальна школа, навчально-реабілітаційний центр) документа про освіту: якщо учень випускається після 10 класу і не продовжуватиме навчання в 11 класі з поглибленим професійно-трудовим навчанням, йому видається документ встановленого зразка про закінчення школи; якщо учень продовжуватиме навчання у 10 класі спеціального закладу освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, йому видається відповідний документ про освіту після 11 класу.

Видання випускникам спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку документа про освіту двічі – після закінчення 10 класу та після закінчення 11 класу – неприпустимо та несе додаткові невикористані фінансові витрати.

Упродовж 2016-2019 років представниками Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснені моніторингові візити до спеціальних закладів освіти з метою з'ясування стану дотримання прав учнів. Зокрема, під час таких візитів виявлені факти використання в документації спеціальних закладів, оформленні приміщень так званої «дискримінаційної» лексики: інтернат, дитина-інвалід, розумово відсталі, вади розвитку, масова школа (а не рекомендованих формулювань, відповідно: спеціальна школа, дитина з інвалідністю, порушення інтелектуального розвитку, порушення розвитку, заклад загальної середньої освіти).

Аналогічна ситуація щодо веб-сайтів спеціальних закладів освіти: застаріла інформація, «дискримінаційна» лексика та інше. Просимо керівників закладів спеціальної освіти в процесі підготовки до нового навчального року врахувати ці зауваження.

З огляду на запитання щодо організації навчання та оцінювання навчальних досягнень дітей з дислексією, рекомендуємо взяти до уваги основні напрями пропонованого комплексного підходу щодо організації освітнього процесу з такими учнями (за матеріалами відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України та з досвіду роботи Лисогірської спеціальної школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення Миколаївської обласної ради).

Дислексія – часткове специфічне порушення процесу читання, що проявляється в труднощах впізнавання/розпізнавання букв; у труднощах злиття

букв в складі та складів у слова, що призводить до неправильного відтворення звукової форми слова; в аграматизмах та спотворенні розуміння прочитаного.

Дислексія може спостерігатися ізольовано, однак частіше вона супроводжує порушення писемного мовлення – дисграфію.

Тому під час оцінювання навичок читання дітей із зазначеними труднощами не враховуються помилки, пов'язані з порушеннями усного мовлення (у його фонологічній, лексичній та граматичній складових) та дислексіями, що виявлені в учня та щодо яких проводиться корекційна робота на логопедичних заняттях. Під час оцінювання читання таких учнів критерій швидкості читання не враховується.

Формування навички читання, насамперед, повинно передбачати мету – попередження та корекцію дислексій, подолання труднощів читання з урахуванням механізмів дислексичних помилок.

Процес навчання читання повинен відбуватися з опорою на:
 особливості вимови,
 темпо-ритмічної та ритміко-інтонаційної сторін мовлення на основі сформованої навички усвідомленого мовного аналізу,
 ймовірного прогнозування,
 розуміння жанрової приналежності тексту,
 розвитку позитивних особистісних якостей,
 формування предметно-орієнтованих компетентностей та життєвої компетентності учнів.

Беручи до уваги те, що у переважної більшості школярів з дислексіями наявні дисграфії, дизорфографії та велика кількість помилок у процесі опанування писемного мовлення, правил орфографії, учитель має враховувати труднощі учня та етапи корекційної роботи на заняттях учителя-логопеда з їх подолання. Оцінювання результатів навчальних досягнень учнів здійснюється з урахуванням рівня оволодіння ними відповідними уміннями та навичками: оцінка не знижується за виконання вправ, що містять помилки, які є наслідком мовленнєвого порушення.

Більш детальні поради щодо організації навчання дітей з дислексією, виправлення порушень читання містяться в методичних рекомендаціях «Виявлення подолання труднощів опанування навички читання в учнів загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс] /Е. Данілавічюте, В. Ільяна та ін./, 2016 р. (схвалено науково-методичною комісією з спеціальної педагогіки Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, протокол № 4 від 16.12.2016).

Методичний посібник пропонується для практичного використання вчителям-логопедам, педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти, у тому числі з інклюзивним навчанням, батькам: http://oipoppp.ed-sp.net/public/repository/metodychni_rekomendaciyi_dysleksiya_20

Щороку у закладах освіти збільшується кількість дітей із складними, комплексними порушеннями розвитку, зокрема розладами спектра аутизму,

синдромом Дауна, ускладненими порушеннями інтелектуального розвитку, що потребує особливого підходу в організації освітнього, виховного та реабілітаційного процесу. Пропонуємо для використання в роботі

Методичні рекомендації з організації освітнього процесу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку різного ступеня та розладами спектра аутизму

(з досвіду роботи комунального закладу освіти «Криворізький багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр «Натхнення» Дніпропетровської обласної ради» експериментального закладу освіти всеукраїнського рівня).

Сучасне суспільство з його зростаючою інформаційною та технологічною складовою ставить дедалі вищі вимоги щодо життєвої компетентності громадян. Відповідно адаптаційний мінімум для самостійного проживання у громаді за останні десятиріччя значно виріс і проблемою стала соціальна адаптація осіб з порушеннями інтелектуального розвитку.

Упродовж останніх років контингент учнів спеціальних закладів освіти (спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри) суттєво змінився. Щороку у таких закладах збільшується кількість дітей із складними, комплексними порушеннями розвитку, зокрема розладами спектра аутизму, синдромом Дауна, ускладненими порушеннями інтелектуального розвитку, що потребує особливого підходу в організації освітнього, виховного та реабілітаційного процесу.

Комплексна реабілітація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, які поєднуються з фізичними, сенсорними порушеннями, розладами спектра аутизму (далі – РСА) – це система корекційно-розвиткових і реабілітаційних заходів у складі освітнього процесу для таких дітей з метою коригування або подолання порушень їх психофізичного розвитку, засвоєння знань, умінь і навичок, які дали б змогу дитині подолати труднощі розвитку, оволодіти побутовими та соціальними навичками, розвинути свої здібності, повністю або частково інтегруватись у соціальне життя суспільства.

Відповідно основними завданнями навчально-реабілітаційного центру «Натхнення» (далі – НРЦ) є:

- забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими стійкими порушеннями інтелектуального розвитку, які поєднуються з фізичними, сенсорними порушеннями, РСА, на здобуття загальної середньої освіти відповідного рівня з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку;
- забезпечення в освітньому процесі системного психолого-педагогічного супроводження з урахуванням стану здоров'я, особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів (вихованців);

- розвиток природних здібностей і обдарувань, творчого та критичного мислення учнів (вихованців), здійснення їх адекватної професійної орієнтації, допрофесійної підготовки для подальшої соціалізації;

- сприяння засвоєнню учнями (вихованцями) основ гігієни та здорового способу життя, норм етики та загальнолюдської моралі, міжособистісного спілкування;

- сприяння набуттю ключових компетентностей учнями (вихованцями) в рамках Нової української школи, запровадження педагогіки партнерства, надання консультацій батькам або іншим законним представникам учня (вихованця) з метою забезпечення їх активної участі в освітньому процесі.

Мета НРЦ полягає у вдосконаленні освітнього процесу дітей із стійкими порушеннями інтелектуального розвитку, які поєднуються з фізичними, сенсорними порушеннями, РСА, забезпечення їх повноцінної життєдіяльності, соціального захисту, умов для максимальної психологічної та соціально-трудової реабілітації.

У НРЦ «Натхнення» для дітей із складними порушеннями розвитку напрацьована система реабілітаційних заходів, їх види та зміст.

На підставі базового навчального плану здійснюється повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі НРЦ. У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їх сумарне значення не зменшується. Зміст освітніх галузей інтегрується в різному поєднанні їх компонентів (природничого, здоров'язбережувального та соціального, історичного та громадянського, технологічного та інформаційного), утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік та назви яких зазначаються в типових освітніх програмах, освітній програмі НРЦ.

Педагогічна реабілітація учнів (вихованців)

1. Постійні форми роботи:

- Уроки.
- Корекційно-розвиткові заняття.
- Режимні моменти.

Формування ключових компетентностей у процесі вивчення інтегрованих предметів і курсів освітніх галузей.

2. Періодичні форми роботи: рухливі ігри, заняття в гуртках закладу та станції юних натуралістів, спортивних секціях, динамічні перерви та інше.

Психологічна реабілітація

1. Психологічна діагностика.
2. Розвиток психофізичного потенціалу вихованців, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери.
3. Заходи, спрямовані на становлення особистості учнів (вихованців), їх комфортного перебування у навчальному закладі та поза його межами.

Психолог НРЦ проводить заняття з психологічної реабілітації з учнями в обладнаному кабінеті. В сенсорній та аромокімнаті дитина має змогу максимально розслабитись та заспокоїтись завдяки фаховому підбору різних стимуляторів, що діють на органи нюху, зору, слуху, дотику та рухових рецепторів, проводяться заняття у сухому басейні, гамаку, на надувному батуті, тактильному килимку та з використанням іншого сенсорного обладнання.

Трудова реабілітація

1. Формування знань, умінь і навичок, визначених змістом навчальних програм з трудового навчання. Професійне орієнтування.
2. Корекція та розвиток найважливіших трудових якостей школярів для успішного адаптаційного періоду самостійної трудової діяльності (залучення дітей до праці, заходи з трудового виховання).
3. Заходи, спрямовані на обізнаність вихованцями та їх батьками про заклади, в яких можна продовжити навчання з метою вибору професії.
4. Налагодження співпраці з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо вирішення питання подальшого навчання або працевлаштування учнів.
5. Укладання угод із закладами професійної (професійно-технічної) освіти з метою продовження навчання, здобуття професії.

Медична реабілітація

1. Оцінка стану здоров'я.
2. Оцінка рухової підготовки.
3. На основі оцінки:
  - лікувальна фізкультура.
  - спеціальні вправи та ігри;
  - оздоровчий масаж;
  - розвиток зорового сприймання;
  - корекція режиму дня і харчування;
  - організація дієтичного харчування;
  - співробітництво з лікарями НРЦ

Соціальна реабілітація учнів (вихованців)

1. Формування життєвих компетентностей у процесі вивчення інтегрованих предметів і курсів освітніх галузей. Удосконалення напрямів та змісту корекційно-розвиткових занять, у т. ч. за рахунок додаткових годин.
2. Соціальний захист вихованців закладу.
3. Взаємодія з установами охорони здоров'я, соціального захисту.
4. Психолого-педагогічний супровід з метою сприяння формуванню навичок для подальшої соціально-трудової адаптації.
5. Залучення громадських та благодійних організацій для вирішення проблем соціального захисту та сприяння соціальній адаптації дітей з особливими освітніми потребами.
6. Підтримка сім'ї, в якій виховується дитина з особливими освітніми потребами.

Особливості організації освітнього процесу та освітнього середовища

З метою запобігання сенсорному перенавантаженню, зниження рівня рухового занепокоєння та створення сприятливого мікроклімату в НРЦ (з урахуванням результатів експериментальної роботи впродовж чверті) за згодою всіх учасників освітнього процесу були скасовані дзвоники як на урок, так і з уроку. Водночас освітній процес відбувається відповідно до розкладу з дотриманням тривалості уроків та перерв.

За рішенням педагогічної ради рівень навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня (3-4 класи) здійснюється за диференційованими рівнями: (I - початковий, II – задовільний, III – середній, IV – достатній), 1-2 класи та з фізичної культури – вербально («зараховано-не зараховано»).

Оцінювання в основній школі – бальне.

За рішенням педради рівень навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня 1-3 класів здійснюється вербально, 4-9-х класів - за диференційованими рівнями: I – початковий, II – середній, III – достатній, які характеризують особливості формування життєвих компетентностей та сприяють соціалізації таких учнів.

Об'єктом оцінювання є позитивна динаміка особистісного розвитку кожної дитини по відношенню до її попередніх індивідуальних досягнень та рівня сформованості адаптаційних умінь. До того ж після закінчення закладу діти з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня отримують довідку, в якій бали та рівні не виставляються.

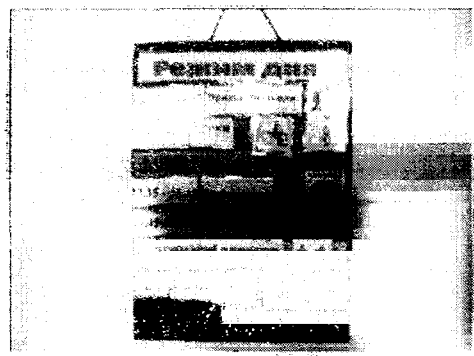
Діти з низькими можливостями засвоєння знань з основних предметів за рішенням педради та за згодою батьків навчаються за індивідуальними програмами.

Щодо учнів, які навчаються за індивідуальною формою (за згодою батьків та з урахуванням покращення стану здоров'я дітей), здійснюються заходи з метою поступової інтеграції їх для навчання у відповідному класі.

Структуроване навчання з опорою на візуальну підтримку (елементи ТЕАССН, методики, створеної професором психіатрії та психологом Е. Шоплером разом зі спеціалістами університетів, батьківськими організаціями). Програма базується на ідеї структурованого навчання в структурованому просторі, в кожній із зон якого діти навчаються певним навичкам. Для швидкого та якісного засвоєння нових знань використовуються візуальні підказки та індивідуальні розклади.

Усі вправи в системі ТЕАССН розроблені так, щоб, розвиваючи якусь навичку, дитина могла одночасно використовувати і свої здібності, і знання, отримані при вивченні матеріалу інших освітніх галузей. До прикладу, при виконанні завдань з розвитком координації рухів шляхом сортування предметів за будь-якою ознакою, у дитини розвивається зорове сприймання тощо. Усі завдання в рамках методики ТЕАССН позитивно впливають на корекцію десяти функціональних сфер: велика та дрібна моторика, зорово-рухова координація, наслідування, перцепція, пізнавальна діяльність, комунікація та активне мовлення, соціальна взаємодія та самообслуговування.

Візуальна підтримка – це невербальний спосіб розказати дитині про події, що повинні відбуватися з чітким описом їх порядку. Мета – раціональна організація часу учнів; допомога в подоланні труднощів, пов'язаних із запам'ятовуванням послідовностей, допомога в розумінні вимог педагогів, зниження рівня тривожності і, як наслідок, поведінкових проблем. Можуть використовуватися фотографії, графічні зображення з необхідними діями.

Структурування простору – розподіл навчального, ігрового, релаксаційного середовища на окремі зони-структури з відповідним розташуванням меблів та навчальних матеріалів. Це забезпечує комфортне перебування учнів у закладі освіти, розуміння призначення та чітке бачення меж кожного середовища, зведення до мінімуму відволікаючих подразників (кожний сектор призначений для відповідного виду діяльності і в ньому знаходяться тільки необхідні для цього предмети.)

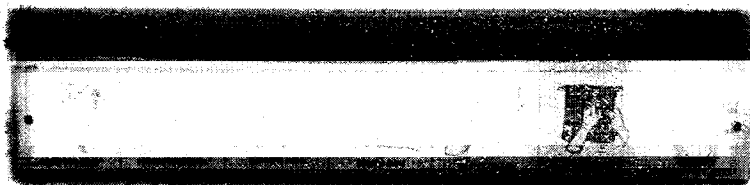
Структурування простору застосовується в усіх приміщеннях НРЦ (класна кімната, спальня, спортзал, кабінети корекційно-розвиткової роботи, майстерні, ігрові майданчики тощо).

Відокремлені місця для групової та індивідуальної роботи, призначеної для взаємодії педагога з учнем. А також в НРЦ «Натхнення» створені «зони спокою» для випадків психоемоційних сплесків у дітей, необхідності відпочинку, зняття напруги.

Учні вчаться дотримуватися певних меж, розуміти, що відбувається у конкретному секторі, для чого він організований, як переміщатися в той чи інший сектор.

Педагоги НРЦ для структурування приміщення використовують як предмети меблі, легкі мобільні перегородки, стрілочки, схематичні зображення, піктограми, різнокольорові стрічки, килимки та інші зрозумілі дітям «візуальні підказки».

Найголовніше для дитини з аутизмом – розуміння переваг та суті комунікації. З часом дитина розуміє, що показавши на те, що вона хоче,

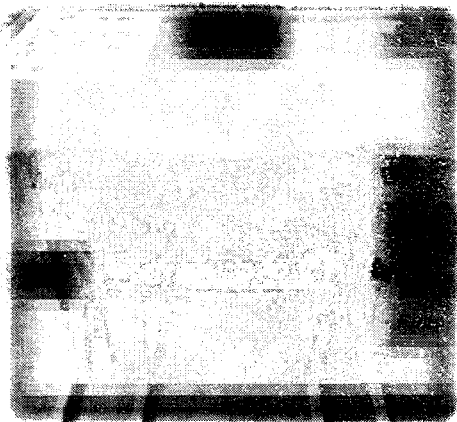
отримає результат більш позитивний, ніж після спалаху роздратування. Але структурування не повинно бути самоціллю та обмежувати свободу дитини. Його треба використовувати тільки там, де воно дійсно необхідне.

Усе це суттєво полегшує сприйняття простору дітей з аутизмом, оскільки вони, на відміну від нейротипових дітей, не завжди здатні інтуїтивно сегментувати простір, їм складно зорієнтуватися у великому одноманітному середовищі, що, в свою чергу, провокує психологічний дискомфорт, роздратування, агресію та інші симптоми деструктивної поведінки.

Головні ідеї ТЕАССН, рекомендовані до використання з дітьми з РСА, педагоги НРЦ «Натхнення» використовують також у роботі з учнями, що мають інші порушення інтелектуального розвитку.

Соціальні історії.

Соціальні історії використовують для конкретизації сприймання дитиною соціальної інформації, яку їй важко зрозуміти та осягнути самостійно. Це дозволяє дитині з аутизмом зрозуміти, чого очікувати від людей та різних ситуацій.

Педагоги НРЦ розробляють та втілюють різноманітні моделі навчання, які допомагають максимально реалізовувати право дітей з РСА на здобуття адекватного їхнім можливостям та здібностям рівня освіти, що дозволяє реалізовувати потенціал цієї категорії дітей.

Режим (рутина). Рутинна – це стала послідовність дій, яка кожного разу виконується однаково, що надає впевненості дитині. Реалізується в процесі візуальної допомоги, візуальних кордонів, візуальних розкладів, візуальних підказок.

Допомога у функціональній комунікації. Спосіб, яким дитина повідомляє про свої потреби та бажання. Використання педагогами альтернативної та допоміжної комунікації.

Організація навколишнього простору. Організація простору з відповідним обладнанням та матеріалами таким чином, що дитина з РСА може зрозуміти, чого ви від неї чекаєте і що відбувається в цьому місці.

Заспокійливі сенсорні відчуття. Сенсорні відчуття, що заспокоюють нервову систему. Багатьом людям з РАС може бути складно зрозуміти різні сенсорні відчуття, які відчуває людське тіло. Деякі типи сенсорних відчуттів мозку розшифрувати легше, і людині з розладами аутистичного спектру вони

Робота мультидисциплінарної команди

Аналіз результатів діагностичного вивчення РЕР-Р. Складання розв'язкової програми вправ по Е. Шоплеру («Поддержка аутичных и отстающих в развитии детей», збірник вправ для фахівців та батьків), які охоплюють найважливіші напрями розвитку дитини. 7 з таких вправ відповідають за функціональні сфери розвитку, окрім того, містяться додатково вправи на формування навичок самообслуговування, соціальної взаємодії, корекції особливостей поведінки. Усі вправи в межах 10 сфер розвитку підібрані за різними ступенями розвитку – від найпростішого до більш високого ступеня. Отже, це тренувальні вправи, спрямовані на корекцію поведінки, які можуть бути інтегровані в освітні програми для індивідуалізації, що необхідна кожній дитині.

Така керована педагогом діяльність сприяє вирішенню проблем, що виникають у класі, особливо в умовах відсутності або дуже низького рівня самостійності при виконанні санітарно-гігієнічних процедур, контролю фізіологічних потреб.

Співпраця з батьками

Участь у роботі мультидисциплінарної команди. Розвиток партнерських відносин через роботу круглих столів «Турботливі батьки», «Будуємо місточки».

Використання інформаційно-комунікаційних технологій для корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами

- **Комп'ютерне обладнання**
- Комп'ютер стаціонарний;
- Ноутбук;
- Багатофункціональний пристрій для друку, сканування, копіювання
- .
- **Мультимедійне обладнання**
- Мультимедійний проектор для збільшення зображення;
- Інтерактивна дошка.
-
- **Комп'ютерні програми**
- Видиме мовлення;
- Адаптація-Лого;
- Проект «Розумники»»
- Живий звук»;
- Zaikanie.net;
- Домашній логопед;
- Розвиток мовлення;
- Ігри для Тигри;
- Візуальний тренажер вимови;

- Світ звуків;
- Світ за твоїм вікном;
- Дельфа-130, 142;
- Демосфен;
- Цицерон.

Корекційно-розвиткові заняття є важливою складовою освітнього процесу, який в умовах навчально-реабілітаційного центру є надзвичайно ефективним та дієвим.

Основні завдання корекційно-розвиткових занять:

1. Формування особистісних якостей дитини, розвиток і корекція всіх психічних процесів, сприяння психологічній адаптації та соціальній реабілітації дітей учнів.
2. Подолання порушень і розвиток усного та писемного мовлення.
3. Корекція рухових порушень та порушень фізичного розвитку, формування вмінь диференціювати рухи відповідно до ступеня мускульних навантажень, темпу рухів, підпорядкування рухів музиці.

Основні напрями корекційно-розвиткової роботи: розвиток мовлення, психомоторний та сенсорний розвиток, соціально-побутове орієнтування, лікувальна фізична культура, ритміка.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей з інтелектуальними порушеннями та РСА

1. Розвиток психомоторики (гармонізувати психофізіологічний статус; збагачувати руховий репертуар; тренувати психомоторні функції та властивості (координованість, статична і динамічна рівновага, спритність, витривалість).
2. Сенсорний розвиток, сенсорна інтеграція (розвивати моторну імітацію, збагачувати чуттєвий досвід, формувати полісенсорне сприймання, коригувати сенсорну гіперчутливість, розвивати відчуття ритму, (структурування середовища і діяльності), розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію).
3. Соціально-комунікативний розвиток (формувати здатність дотримуватися соціальних норм та правил поведінки, підпорядковуватися інструкціям, формувати комунікативні навички, у тому числі невербальні, стимулювати розвиток мовлення (активний та пасивний словниковий запас), формувати соціально-побутові навички).

Основні напрями корекційно-розвиткової роботи відображаються в робочих навчальних планах. Їх зміст спрямований на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів і реалізується через навчальні предмети та курси:

-у 1-4 класах для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, в тому числі з РСА – «Розвиток мовлення», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура», «Соціально-побутове орієнтування», за рахунок додаткових годин - «Психомоторний та сенсорний розвиток»;

- для учнів 5-9 класів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня – «Розвиток мовлення», «Лікувальна фізкультура», «Соціально-побутове орієнтування»;

- для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, в тому числі з РСА – «Логопедичні заняття», «Ритміка», «Альтернативна комунікація», «Психомоторний та сенсорний розвиток».

Для створення оптимальних умов оволодіння навчальним матеріалом з учнями проводяться індивідуальні та групові заняття в першу (для дітей зі складними порушеннями) та другу половину дня за окремим розкладом.

Корекційно-розвиткові заняття проводять фахівці НРЦ: вчитель-дефектолог, вчитель-логопед, вчитель лікувальної фізкультури, вчитель музичної культури, практичний психолог, у разі потреби – соціальний педагог.

З 1 по 15 вересня відповідними спеціалістами (вчителями-дефектологами, вчителями-логопедами, вчителями лікувальної фізкультури, ритміки, практичними психологами) за участі соціального педагога, лікаря НРЦ, шкільним психолого-педагогічним консилиумом визначається зміст програм корекції порушень розвитку, на основі яких комплектуються групи для занять (диференційований підхід) (для дітей з інвалідністю – з урахуванням індивідуальної програми реабілітації) та розробляється індивідуальний маршрут корекційно-розвиткової роботи.

Зразок

Індивідуальний маршрут корекційно-розвиткової роботи

_____ (Прізвище, ім'я)
 учня(учениці) _____ класу на _____ навчальний рік

№з/п	Корекційне заняття	Групове	Індивідуальне	Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця
		Час проведення						
1.	Розвиток мовлення/логопедичні заняття							

2.	Ритміка							
3.	Лікувальна фізкультура							
4.	Соціально-побутове орієнтування							
5.	Альтернативна комунікація							
6.	Психомоторний та сенсорний розвиток							
7.	Заняття з психологом	Протягом навчального року (за потреби)						
8.	Розвиток зорового сприймання	За рекомендаціями лікарів						
9.	Оздоровчий масаж	За рекомендаціями лікарів						
10.	Заняття в сенсорній кімнаті	Протягом навчального року (за потреби)						
11.	Заняття в аромокімнаті	Протягом навчального року (за потреби та згодою батьків)						
12.	Заняття з соціальним педагогом	Протягом навчального року (за потреби)						
13.	Гурток							

Підпис батьків: _____

(ознайомлений, свій екземпляр отримав, дата, підпис)

Індивідуальний маршрут корекційно-розвиткової роботи – це документ, який містить інформацію про корекційні послуги, які учень отримує у закладі освіти.

Батьки обов'язково отримують свій екземпляр під підпис з метою ознайомлення з розкладом, попередження пропусків занять без поважної причини та участі у корекційно-розвитковій роботі.

Тривалість групового заняття становить 35 хвилин, індивідуального – 20 хвилин з урахуванням 10-ти хвилинної перерви. Групи з наповнюваністю 4-

6 чоловік комплектуються відповідним фахівцем з урахуванням рекомендацій психолого-педагогічного консилиуму НРЦ.

Корекційно-розвиткові заняття регламентуються окремим розкладом та всі записи ведуться в окремих журналах.

**Особливості організації корекційно-розвиткової роботи
в структурі освітнього процесу НРЦ «Натхнення»
(приклад 2018/2019 навчального року)**

№ з/п	Форми роботи	Особливості організації
1.	Розвиток мовлення	Відповідно до специфіки мовленнєвих порушень. Заняття проводяться індивідуально та з групою дітей з урахуванням порушень мовлення: 1-2-й класи для дітей з РСА – 4 години на тиждень (8 індивідуальних занять); 1-4-і класи – по 4 години на тиждень (2 групових, 5 індивідуальних занять); 5-9-і класи – по 1 годині на тиждень (2 індивідуальних заняття); 5,7,9 класи для дітей з порушенням інтелектуального розвитку помірного ступеня – по 2 години на тиждень (4 індивідуальних заняття).
2.	Логопедичні заняття	1-й клас для дітей з аутичними порушеннями тяжкого ступеня - 2 години на тиждень (4 індивідуальних заняття); 4-і класи для дітей з порушенням інтелектуального розвитку помірного ступеня – 3 години на тиждень (6 індивідуальних занять).
3.	Альтернативна комунікація	1-й клас для дітей з аутичними порушеннями тяжкого ступеня - 2 години на тиждень (4 індивідуальних заняття);
4.	Ритміка	у 1-4-х класах – 1 година на тиждень (1 групове/фронтальне заняття, 0,5 індивідуальне);
5.	Лікувальна фізкультура	у 1-4 класах – 1 година на тиждень (1 групове/фронтальне заняття, 0,5 індивідуальне); 1-і класи для дітей з РСА – 2 години на тиждень (2 групових, 1 індивідуальне заняття); 5-8-і класи – 2 години на тиждень (2 групових, 1 індивідуальне заняття); заняття проводяться в кабінеті ЛФК групами та індивідуально відповідним фахівцем за спеціально розробленими індивідуальними комплексами з урахуванням форм і ступеня тяжкості захворювання дітей під

№ з/п	Форми роботи	Особливості організації
6.	Адаптивна фізична культура	<p>наглядом лікаря (за потреби); 5,7,9 класи для дітей з порушенням інтелектуального розвитку помірною ступеня – по 2 години на тиждень (2 групових, 1 індивідуальне заняття).</p> <p>4-і класи для дітей з порушенням інтелектуального розвитку помірною ступеня – 2 години (інваріантна складова) на тиждень.</p> <p>1-й клас для дітей з аутичними порушеннями тяжкого ступеня - 3 години на тиждень; 4-й клас для дітей з аутичними порушеннями тяжкого ступеня - 3 години на тиждень.</p>
7.	Соціально побутове орієнтування	<p>1-9-і класи – по 2 години на тиждень (2 групових, 1 індивідуальне заняття); 1-й клас для дітей з аутичними порушеннями тяжкого ступеня - 2 години на тиждень (2 групових, 1 індивідуальне заняття); 4-і класи для дітей з порушенням інтелектуального розвитку помірною ступеня – 4 години (інваріантна складова) на тиждень.</p>
8.	Психомоторний та сенсорний розвиток	<p>1-і класи – 2 години на тиждень (2 індивідуальних заняття); 1-й клас для дітей з аутичними порушеннями тяжкого ступеня – 3 години на тиждень (6 індивідуальних занять); 2-й клас для дітей з РСА – 1 година на тиждень (2 індивідуальних заняття); 4-й класи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеня – 3 години на тиждень (6 індивідуальних занять); 5-й клас для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеня – 1 година на тиждень (2 індивідуальних заняття).</p>

№ з/п	Форми роботи	Особливості організації
9.	Трудове навчання	<p>1-4-і класи – 2 години на тиждень; 4-й класи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеня – 4 години (предметно-практична діяльність); 5-і класи – 7 годин на тиждень, 6-8 класи – 8 годин на тиждень; 9 клас – 11 годин на тиждень; 5-7-і класи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеня – 7 годин на тиждень; 9-і класи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеня – 11 годин на тиждень.</p> <p>Класи діляться на підгрупи за напрямками: - квітникарство; - декоративно-ужиткове мистецтво - тощо.</p>
10.	Предметно-практичне навчання	1 клас для дітей з аутичними порушеннями тяжкого ступеня - 2 години на тиждень.
11.	Фізичне виховання	1-і класи – 3 години на тиждень; 2-9-і – по 2 години на тиждень, що проводяться на свіжому повітрі або в спортивному залі. Характер навантаження – з урахуванням стану та групи здоров'я.
12.	Здоров'язбережувальна галузь	1-і класи – я досліджую світ – 3 години на тиждень; 2-9-і класи – основи здоров'я – 1 година на тиждень; 4-й клас для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеня – ознайомлення з навколишнім - 2 години на тиждень.
13.	Ранкова гімнастика	Упродовж року проводиться на свіжому повітрі або в спальних кімнатах. Комплекс містить вправи для корекції постави, профілактики плоскостопості, дихальні вправи, вправи для поліпшення дренажної функції легень і бронхів.
14.	Стимулююча гімнастика	Щоденно, перед уроками у добре провітреній класній кімнаті. Комплекс складається з 5 вправ. Тривалість 5 хвилин.
15.	Денний сон	Для дітей молодшого шкільного віку тривалість денного сну складає від 1 до 2 годин. Також денний сон рекомендується ослабленим дітям інших

№ з/п	Форми роботи	Особливості організації
		вікових груп за медичними показниками.
16.	Культурно-гігієнічні навички	Щоденно під наглядом вихователя. Тривалість до 10 хвилин.
17.	Фізкультхвилинки	Для дітей усіх вікових груп протягом уроку проводяться 2 фізкультхвилинки тривалістю по 2-3 хвилини або 1 фізкультхвилинка у середині уроку тривалістю 5 хвилин (5-6 вправ для профілактики порушень постави, зору, дихальна гімнастика).
18.	Рухливі ігри	Щоденно, на перервах, у процесі позаурочної діяльності.
19.	Самостійна рухова активність	Щоденно під наглядом вихователя, на свіжому повітрі. Характер і тривалість залежать від індивідуальних даних та потреб дітей.
20.	Заняття в гуртках, спортивних секціях, станції юних натуралістів	За бажанням батьків та дітей заняття в гуртках «Маленькі чарівники» для 1-5 класів, «Країна майстрів» для 6-9 класів з елементами арт-терапії, заняття в станції юних натуралістів.
21.	Динамічні перерви	Тривалість 15-20 хвилин, з яких не менше 10 хвилин відводиться на рухливу діяльність. Ігри та вправи мають розвитковий характер.
22.	Корекційні заняття з психологом, соціальним педагогом	Проводяться у відповідності до планів соціального педагога, практичного психолога та за потребою у спеціально обладнаному кабінеті психологічного розвантаження, у сенсорній кімнаті, аромокімнаті.
23.	Оздоровчий масаж	За медичними показниками та відповідними рекомендаціями спеціалістів.
24.	Розвиток зорового сприймання	За медичними показниками та відповідними рекомендаціями спеціалістів.
25.	Аромотерапія	За медичними показниками, відповідними рекомендаціями спеціалістів та згодою батьків.

До обов'язкових корекційно-розвиткових занять, які передбачені у навчальному плані, можуть додаватись інші заняття за різними напрямками реабілітаційної роботи, а саме:

- заняття арт-терапією;
- лікувальні та профілактичні процедури (лікувальний масаж, аромотерапія).

У класах, де навчальним планом не передбачені заняття з психомоторного та сенсорного розвитку, вводяться відповідні заняття за рахунок додаткових годин варіативної частини плану з урахуванням потреб контингенту учнів класу.

Основні правила спілкування з дітьми з складними порушеннями психофізичного розвитку

- Формулюйте завдання коротко, адже внаслідок нестійкої уваги діти спроможні сприймати нову інформацію мінімум часу.
- Використовуйте різні види повторень.
- Якщо завдання велике, розподіліть його на максимально короткі складові.
- Прописуйте ці завдання — діти не в змозі все запам'ятовувати.
- Обов'язково хваліть дитину за будь-які успіхи з метою позитивного стимулювання у подальших діях.
- Робіть пояснення за допомогою унаочнення (предмети, малюнки), бо діти краще розуміють конкретні зображення, ніж слова.
- Головний рушійний фактор – зацікавленість, тому навчайте дітей через ігрову діяльність, що створить позитивні психологічні передумови для сприйняття та засвоєння матеріалу.

Генеральний директор директорату
інклюзивної та позашкільної освіти

Валентина ХІВРИЧ